

Verslag van de excursie naar het Wijffelterbroek en het Heijkersbroek ten zuiden van Weert op zaterdag 10 oktober 2020

Kees Margry

Report on the excursion to Wijffelterbroek and Heijkersbroek south of Weert, October 10, 2020

Summary. On October 10, 2020, an excursion took place in the south of the Netherlands to an area south of Weert (province of Limburg). Samples were taken from a swamp forest, a dug watercourse, a sedge field, a stream, a pond and surrounding forests. A table with the finds also includes data from previous inventories in the area. In total 65 species of snails, slugs and mussels were identified.

Inleiding

Tussen Weert en de Belgische grens ligt een aantal bijzondere natuurgebieden. Het natuurgebied Kempen~Broek is de laatste jaren door aankopen van grond enorm uitgebreid. In het kader van natuurontwikkeling zijn er in het gebied veel vennen aangelegd. In het oostelijke deel van het gebied ligt de Tungelroyse Beek, die haar meandering terugkreeg in het grootste beekherstelproject van Nederland.

In de omgeving van Weert hebben de afgelopen jaren enkele inventarisaties van mollusken plaatsgevonden. Hannen (2002) beschrijft 25 soorten uit het meer naar het noorden gelegen Weerterbos, waarin biotopen als populierenbossen, kapvlakten en hooilanden werden bemonsterd. Verder zijn er waarnemingen van enkele inventarisaties door leden van de Mollusken Studiegroep Limburg (MSL). Jan Koert turfde 30 soorten in verschillende gebieden rond Stramproy (tabel 1: kolom B, C), Stef Keulen rapporteerde 13 soorten uit De Krang en Heijkersbroek bij Stramproy (tabel 1: D, E). Deze inventarisaties zijn opgenomen in het archief van de MSL. Bij de voorbereiding van de excursie van de Nederlandse Malacologische Vereniging (NMV) werden in het Heijkersbroek en het Wijffelterbroek 15 soorten gevonden (tabel 1: F, G). Opvallend was dat er in al deze relatief korte lijsten van de verschillende personen slechts een matige overlap te vinden was. Alles bij elkaar waren er zo vóór aanvang van de NMV-inventarisatie al 43 soorten bekend uit het gebied

ten zuiden van Weert en nog eens drie soorten uit gebieden meer naar het noorden van Weert (tabel 1). Een goede reden om een excursie te organiseren in het gebied. Deze veldwerkdag werd georganiseerd in samenwerking met de MSL.

Op zaterdag 10 oktober 2020 kwamen Stef Keulen, Gerard Majoor en Jan Koert van de MSL, Anthonie van Peursen, Gab Mulder, Carla & Jos van Ooijen, Bert Jansen, Sylvia van Leeuwen, Ton van Haaren, Bob Bruins en Ingrid & Kees Margry van de NMV en Dirk & Mo de Boe en Guy & Carine Maarkedal van de Koninklijke Belgische Vereniging voor Conchyliologie (KBVC) bij elkaar om het gebied te onderzoeken.

Methode

Na enige Tom-Tom-verwarring rond de juiste ingang aan de Kettingdijk kwamen uiteindelijk alle deelnemers rond 10.00 uur bij de ingang van het Wijffelterbroek. Als een lang lint wandelde de groep in verschillende snelheden via het schitterende pad door dit moerasbos naar de Raam, een gegraven waterloop met veel ongewenste Grote waternavel *Hydrocotyle ranunculoides* en een mooie beverdam. Door recente regenval was het water erg troebel. Hier splitste de groep. Een deel richtte zich op de Raam en oevers. De vangsten vielen tegen want er werden niet veel soorten gevonden, maar wel veel exemplaren van bijvoorbeeld de Posthorenslak *Planorbarius corneus* (Linnaeus, 1758). De



Fig. 1. Monsterplaats 3 in het zeggenveld in het Wijffelterbroek. Hier werd het strooiselmonster genomen. Foto Kees Margry.



Fig. 2. Verschillende deelnemers op de brug over de Tungelroyse Beek. Foto Ingrid Margry-Moonen.



Fig. 3. Ton van Haaren en Bert Jansen bij een vangst uit de Tungelroyse Beek. Foto Gab Mulder.

andere groep ging via een bruggetje naar het bos tegen de Belgische grens en zocht daar in een zeggenveld in een elzenbos (fig. 1) waar ook een zeefmonster werd genomen. Beide groepen vonden knaagsporen van Bevers *Castor fiber* en sporen van het gewroet van Wilde zwijnen *Sus scrofa*. De 'Raam-groep' vond zelfs een schedel van een wild zwijn.

Opgetogen over het mooie gebied keerden beide groepen terug naar de parkeerplaats voor een zelf meegebrachte lunch. Het genieten van de zon werd extra versterkt door bezorgde telefoontjes uit het noorden, waar het hevig plensde. Er werd geen NMV-familiefoto gemaakt, want niemand had een fish-eye lens om de deelnemers op 1,5 m afstand van elkaar vast te kunnen leggen. Wel werden op afstand ervaringen uitgewisseld over nieuwe vraagstukken rond de malacologische systematiek. Met name de nieuwe indeling van het geslacht *Sphaerium* (Zettler & Glöer, 2006; Prie, 2017) bracht interessante opmerkingen bij elkaar. Ook een afwijkende Haarslak *Trochulus hispidus* (Linnaeus, 1758) van de excursie naar Winterswijk (Margry, 2021; fig. 6) werd aandachtig bekeken en bediscussieerd. Zulke vraagstukken worden normaal gesproken op tafel gelegd bij de nu gecancelde NMV-verenigingsdagen. Mooi hoe excursies gedeeltelijk in die behoefte kunnen voorzien.

Vervolgens reden we in colonne naar Heijkersbroek bij Ell. Enkele deelnemers bemonsterden eerst de vijvers in het bos, de meesten trokken meteen verder naar de Tungelroyse Beek. Bij een brug was er een mooie gelegenheid om zowel aan de oever als vanaf de brug midden in het water te bemonsteren (fig. 2). De professionele aanpak van Ton van Haaren trok veel belangstelling (fig. 3). Regelmatig lagen deelnemers languit rond zijn witte bak met opgeviste prut. Aan de overzijde was de oever gemaaid en de beek net geschoond. Tussen de stoppels lagen opvallend veel dode Bittervoortjes *Rhodeus amarus* en lege kleppen van *Unio*'s. Wel een erg onnatuurlijke manier om de symbiose tussen deze twee taxa onder de aandacht te brengen (zie ook Gittenberger *et al.*, 1998: 20). Het visje gebruikt immers tweekleppigen voor het uitbroeden van haar eieren. Andersom groeien de juveniele stadia (glochidia) van de zoetwatermossels op in de kieuwen van vissen en worden door hen verspreid.

Vlak bij de brug was een populierenbos. Ook daarin werd flink gezocht. Gelukkig hebben malacologen ook belangstelling voor



Fig. 4. Een Stekelslak *Acanthinula aculeata* (O.F. Müller, 1774). Foto O. Gargominy.

andere biodiversiteit. Er stonden reusachtige inktzwammen en behalve Bittervoortjes kwamen er ook andere vissoorten zoals bijvoorbeeld het Bermpje *Barbatula barbatula* en larven van insecten in de witte bak. Op de terugweg naar de auto's werd nog een monsterpotje gevonden wat klaarblijkelijk door een van de deelnemers verloren was. Het kwam de volgende dag gelukkig weer op de juiste plek terecht en was nog goed voor een extra soort korfslak op de eindlijst.

Om 16.00 uur werd de excursie officieel afgesloten. Enkele deelnemers gingen in op het voorstel om op persoonlijk titel in een café in Stramproy na te praten met koffie, bier en vlaai. Met afstand, mondkapjes en alcoholgel bleek dat nog steeds heel goed mogelijk. Al snel werden de gesprekken weer inhoudelijk. Monsters met *Gyraulus* Charpentier, 1837 en een loepje kwamen voorbij. Ook werden ideeën gelanceerd voor excursies in 2021. In tabel 2 zijn de monsterlocaties met gegevens opgenomen.

Resultaten

In totaal werden er op deze dag 49 soorten weekdieren gevonden: 22 landslakken, 1 naaktslak, 16 zoetwaterslakken en 10 tweekleppigen.

In tabel 1 is in de eerste drie kolommen een totaaloverzicht gegeven van de soorten die vóór de excursie, tijdens de excursie en in totaal zijn waargenomen. In de kolommen A tot en met G zijn de waarnemingen aangekruist van inventarisaties vóór de excursiedag. In kolom 1 tot en met 7 zijn de soorten aangekruist onder de monsterplaatsen van 10 oktober 2020.

Met alle waarnemingen bij elkaar zijn er in het onderzochte gebied 65 molluskensoorten vastgesteld waaronder de mooie Stekelslak *Acanthinula aculeata* (O.F. Müller, 1774) (fig. 4). De Bos-wegslak *Arion sylvaticus* Lohmander, 1937 is alleen buiten ons onderzoeksgebied in het Weerterbos gevonden (Hannen, 2002).

De meest bijzondere vondst is de Grofgestreepte glimslak *Zonitoides excavatus* (Alder, 1830), die in Limburg alleen in dit gebied is aangetroffen (Keulen, 2013) (fig. 5). In Nederland is deze soort als ernstig bedreigd opgenomen in de Rode Lijst. Waarnemingen komen vooral uit Noord-Brabant en incidenteel van boven de grote rivieren (Gittenberger *et al.*, 1984; Boesveld, 2006; Margry, 2015; www.verspreidingsatlas.nl). Buiten Neder-

Tabel 1. Het overzicht van de gevonden soorten per vindplaats. Kolommen A - G hebben betrekking op inventarisaties vóór de excursie dag. Kolom 1 tot en met 7 bevatten de vondsten van 10 oktober 2020. In kolom 3 zijn bij elke soort de aantallen vermeld die in het zeefmonster zijn aangetroffen.

B = ook omgeving Weert, maar buiten de gebieden die wij bezochten.

Vóór 10 oktober 2020	excursie 10 oktober 2020	Totaal	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	A	B	C	D	E	F	G	1	2	3	4	5	6	7
					Weertbos	Omgeving Stramproy	Wijffelerbroek	Heijckersbroek	De Krang	Heijckersbroek	Wijffelerbroek	Wijffelerbroek	Wijffelerbroek	Wijffelerbroek	Heijckersbroek	Heijckersbroek	Heijckersbroek	Heijckersbroek
			Landslakken															
	1	1	<i>Acanthinula aculeata</i>	Stekelslak														x
1	1	1	<i>Aegopinella nitidula</i>	Bruine blinkslak	x	x		x		x								x
	1	1	<i>Arianta arbustorum</i>	Heesterslak														x
1	1	1	<i>Carychium minimum</i>	Plompe dwergslak	x	x	x		x					28				
1		1	<i>Cepaea hortensis</i>	Witgerande tuinslak	x	x		x										
1	1	1	<i>Cepaea nemoralis</i>	Zwartgerande tuinslak	x					x		x						x
1	1	1	<i>Cochlicopa lubrica</i>	Glanzende agaatthoren	x	x	x			x				4				x
1	1	1	<i>Columella aspera</i>	Ruwe korfslak		x	x							3				
1		1	<i>Columella edentula</i>	Tandloze korfslak		x												
1	1	1	<i>Euconulus fulvus</i>	Gladde tolslak	x		x	x				x						x
	1	1	<i>Euconulus praticola</i> (voorheen <i>E. alderi</i>)	Gras-tolslak								x		74			x	x
1		1	<i>Euconulus trochiformis</i>	Moeras-tolslak			x											
1	1	1	<i>Nesovitrea hammonis</i>	Ammonshorentje	x	x	x		x	x	x	x		80			x	
1	1	1	<i>Oxychilus alliarius</i>	Look-glansslak	x	x						x						x
1		1	<i>Oxychilus cellarius</i>	Kelder-glansslak		x	x											
1		1	<i>Paralaoma servilis</i>	Duintolletje		x												
1	1	1	<i>Punctum pygmaeum</i>	Dwergpuntje	x		x							2			x	
1	1	1	<i>Succinella oblonga</i>	Langwerpige barnsteenslak	x		x				x			13				
1	1	1	<i>Succinea putris</i>	Barnsteenslak	x			x	x			x						x
1		1	<i>Trochulus hispidus</i>	Haarslak	x	x												
	1	1	<i>Vallonia costata</i>	Geribde jachthorenslak														x
1	1	1	<i>Vallonia excentrica</i>	Scheve jachthorenslak		x	x											x
1	1	1	<i>Vertigo antvertigo</i>	Dikke korfslak		x	x					x		43				
1	1	1	<i>Vertigo pygmaea</i>	Dwerg-korfslak		x												x
1		1	<i>Vertigo substriata</i>	Gestreepte korfslak		x	x											
1	1	1	<i>Vitrea crystallina</i>	Grote kristalslak		x	x					x		8				
1	1	1	<i>Vitrina pellucida</i>	Doorschijnende glasslak	x			x	x			x					x	x
1	1	1	<i>Zonitoides excavatus</i>	Grofgestreepte glimslak			x					x						
1	1	1	<i>Zonitoides nitidus</i>	Donkere glimslak	x	x	x	x	x	x	x	x		103			x	x
			Naaktslakken															
1	1	1	<i>Arion intermedius</i>	Egel-wegslak	x			x	x			x						x
1		1	<i>Arion rufus</i>	Rode wegsak	x			x										
B		B	<i>Arion silvaticus</i>	Bos-wegslak	x													
1		1	<i>Deroceras laeve</i>	Kleine akkerslak	x			x	x									
1		1	<i>Deroceras invadens</i>	Zwervende akkerslak	x			x										
1		1	<i>Deroceras reticulatum</i>	Gevlekte akkerslak	x			x										

					A	B	C	D	E	F	G	1	2	3	4	5	6	7	
Vóór 10 oktober 2020	excursie 10 oktober 2020	Totaal	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Weerterbos	Omgeving Stramproy	Wijffelterbroek	Heijckersbroek	De Krang	Heijckersbroek	Wijffelterbroek	Wijffelterbroek	Wijffelterbroek	Wijffelterbroek	Heijckersbroek	Heijckersbroek	Heijckersbroek	Heijckersbroek	
Zoetwaterslakken																			
1	1	1	<i>Anisus leucostoma</i>	Geronde schijfhoren						x	x		x	34					
	1	1	<i>Anisus vortex</i>	Draaikolk-schijfhoren									x				x		
	1	1	<i>Bithynia tentaculata</i>	Grote diepslak									x			x	x		
	1	1	<i>Galba truncatula</i>	Leverbotslak										113					
	1	1	<i>Gyraulus albus</i>	Witte schijfhoren									x				x		
	1	1	<i>Gyraulus crista</i>	Tractorwielkje													x		
B	1	1	<i>Lymnaea stagnalis</i>	Grote poelslak	x								x				x		
1	1	1	<i>Omphiscola glabra</i>	Slanke poelslak							x			20					
	1	1	<i>Physella acuta</i>	Puntige blaashoren									x				x		
1	1	1	<i>Planorbarius corneus</i>	Posthorenslak	x					x			x				x		
1		1	<i>Planorbis planorbis</i>	Gewone schijfhoren						x									
	1	1	<i>Potamopyrgus antipodarum</i>	Jenkins' waterhorentje													x		
	1	1	<i>Radix auricularia</i>	Oorvormige poelslak													x		
	1	1	<i>Radix balthica</i>	Ovale poelslak									x				x		
1	1	1	<i>Stagnicola palustris</i>	Moeraspoelslak	x					x	x			13					
	1	1	<i>Stagnicola spec.</i>										x						
	1	1	<i>Valvata piscinalis</i>	Vijver-pluimdrager									x			x	x		
Tweekleppigen																			
B	1	1	<i>Anodonta anatina</i>	Vijvermossel	x												x		
	1	1	<i>Corbicula fluminea</i>	Aziatische korfmossel													x		
1		1	<i>Musculium lacustre</i>	Moeras-hoornschaal		x													
(B)			<i>Pisidium spec.</i>		x														
1		1	<i>Euglesa casertana</i>	Doffe erwtenmossel		x				x									
1	1	1	<i>Euglesa compressa</i>	Samengedrukte erwtenmossel		x											x		
	1	1	<i>Euglesa crassa</i>														x		
	1	1	<i>Euglesa globulare</i>														x		
1		1	<i>Euglesa milium</i>	Hoekige erwtenmossel		x				x									
1		1	<i>Euglesa nitida</i>	Glanzende erwtenmossel		x													
1	1	1	<i>Euglesa personata</i>	Gemaskerde erwtenmossel						x	x			743					
1	1	1	<i>Euglesa subtruncata</i>	Scheve erwtenmossel		x				x			x						
1		1	<i>Sphaerium corneum</i>	Gewone hoornschaal		x													
	1		<i>Sphaerium spec.</i>			x							x				x		
	1	1	<i>Unio pictorum</i>	Schildersmossel													x		
	1	1	<i>Unio tumidus</i>	Bolle stroommossel													x		
43+3	49	65			Totaal	25	25	15	11	7	13	7	12	12	1281	2	19	16	4



Fig. 5. De Grofgestreepte glimslak *Zonitoides excavatus* (Alder, 1830). a. Bovenzijde b. Onderzijde met grote navel. Foto's Stef Keulen.

land komt de soort vooral voor in Engeland. Op het continent heeft Nederland de grootste populaties, die daarmee internationaal van belang zijn (De Bruyne *et al.*, 2003).

Van de Bolle stroommossel *Unio tumidus depressus* (Donovan, 1802) werd ook een juveniel exemplaar gevonden waaraan nog goed te zien was dat de radiaal geplaatste knobbeltjes op de umbo door zigzagvormige dwarsribjes met elkaar verbonden zijn. Op de foto is die w-vormige verbinding goed te zien (fig. 6). In het zeefmonster uit het zeggenveld werden in totaal 1281 slakken en mossels aangetroffen. De aantallen per soort zijn weergegeven in kolom 3 van tabel 1. Van de 743 erwtenmossels zijn er verschillende exemplaren geopend die alle gedetermineerd konden worden als de Gemaskerde erwtenmossel *Euglesa personata* (Malm, 1855). Bij de overige exemplaren konden geen vormen worden herkend die tot een andere soorten gerekend moeten worden. De soortensamenstelling wijst vooral op een incidenteel droogvallende omgeving.

Discussie

In tabel 1 zijn twee soorten erwtenmossels opgenomen die in een parallel artikel in deze aflevering van Spirula (Van Haaren, 2021) nader worden toegelicht:

Euglesa globularis (Clessin in Westerlund, 1873)

Euglesa crassa (Stelfox, 1918)

Beide soorten zijn alleen op morfologische kenmerken gede-termineerd en zouden eigenlijk genetisch onderzocht moeten worden (persoonlijke mededeling Ton van Haaren). Behalve een correcte wetenschappelijke naam voor *Euglesa crassa* zou er voor beide soorten ook een toepasselijke Nederlandse naam gezocht moeten worden.

Door deze inventarisatie is het totaal aantal bekende soorten in de omgeving van Weert opgelopen tot 66. Er zullen ongetwijfeld nog meer soorten in het gebied aanwezig zijn. Inventariseren blijft altijd de moeite waard, al is het maar om soorten te monitoren of voor Nederland nieuwe soorten te ontdekken.

Dankwoord

Dank aan Yvonne van Moll en Rob Geraeds van Natuurmonumenten voor de vergunning tot betreding van het Wijffelterbroek en de omgeving van de Tungelroyse Beek. Dank aan alle deelnemers die foto's hebben geleverd voor dit verslag; dank ook

aan O. Gargominy voor de foto van *Acanthinula aculeata*. Tot slot veel dank aan alle deelnemers die door hun enthousiaste inzet op deze excursiedag de mooie resultaten van deze inventarisatie mogelijk hebben gemaakt.

Geraadpleegde bronnen

- BOESVELD, A., 2006. Inventarisatie van de landslakken van Noord-Brabant (Mollusca: Gastropoda). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 24: 55-88.
- DE BRUYNE, R.H., H. WALLBRINK & A.W. GMELIG MEYLING, 2003. Bedreigde en verdwenen land- en zoetwaterweekdieren in Nederland (Mollusca). – European Invertebrate Survey - Nederland, Leiden & Stichting ANEMOON, Heemstede.
- GITTENBERGER, E., W. BACKHUYS & Th.E.J. RIPKEN, 1984. De landslakken van Nederland. – KNNV-uitgeverij nr. 37, Utrecht.
- GITTENBERGER E., A.W. JANSSEN, W.J. KUIJPER, J.G.J. KUIPER, T. MEIJER, G. VAN DER VELDE & G.A. PEETERS, 1998. De Nederlandse zoetwatermollusken. Recente en fossiele weekdieren uit zoet en brak water. Nederlandse Fauna 2. – Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland, Leiden.
- HANNEN, J., 2002. De mollusken van het Weerterbos. – Natuurhistorisch Maandblad 91: 287-290.
- KEULEN, S., 2013. Nieuw in Limburg: de Grofgestreepte glimslak *Zonitoides excavatus* (Alder, 1830). – Spirula 392: 88-89.
- MARGRY, C.J.P.J., 2015. De Plek. De Scheeken in Het Groene Woud. – Spirula 402: 16-19.
- MARGRY, K., 2021. Verslag van de NMV excursie in de omgeving van Winterswijk, 5 september 2020. – Spirula 426: 21-26.
- PRIÉ, V., 2017. Naïades et autres bivalves d'eau douce de France. – Biotope, Mèze, Museum national d'Histoire naturelle, Paris (collection inventaires & biodiversité).
- VAN HAAREN, T., 2021. Aanvulling van de lijst van Nederlandse erwtenmossels met drie 'nieuwe' soorten (Bivalvia: Sphaeriidae). – Spirula 427: 54-58.
- VERSPREIDINGSATLAS.NL. Verspreidingsatlas.nl/S73700 (geraadpleegd op 24-03-2021).
- ZETTLER, M.L. & P. GLÖER, 2006. Zur Ökologie und Morphologie der Sphaeridae der norddeutschen Tiefebene. – Heldia 6(8): 1-61.



Fig. 6. De juveniele Bolle stroommossel *Unio tumidus depressus* (Donovan, 1802) met de w-vormige verbinding tussen de umbonale rugae. Maatstreepje is 2 mm. Foto Anthonie van Peursen.

Tabel 2. Gegevens van de monsterplaatsen.

Locatie	Habitat	Datum	Amersfoort-coördinaten		Bron
			X	Y	
A Weerterbos	divers	9 + 10.vi.2002	173 - 175	365 - 369	Hannen, 2002
B omgeving Stramproy	divers	2011, 2020, 2018	170 - 180	355 - 360	Jan Koert
C Wijffelterbroek	bos tussen Raam en Belgische grens	7.x.2011	173,38	356,64	Jan Koert
D Heijkersbroek	visvijvers	4.x.2017	182,32	358,70	Stef Keulen & J. Hannen
E De Krang	eiken-beuken-berkenbos, nat perceel, Elzenbos	4.x.2017	181	360	Stef Keulen & J. Hannen
F Heijkersbroek	drooggevallen sloot	20.ix.2020	182,64	358,85	Kees Margry
G Wijffelterbroek	drooggevallen zeggenveld in elzenbos	20.ix.2020	173,42	356,61	Kees Margry
1 Wijffelterbroek	moerasbos	10.x.2020	172,70	357,00	verslag NMV
2 Wijffelterbroek, Raam	gegraven watergang	10.x.2020	173,16	356,94	verslag NMV
3 Wijffelterbroek, tegen Belgische grens	zeggenveld in elzenbos (strooiselmonster)	10.x.2020	173,42	356,61	verslag NMV
4 Heijkersbroek	visvijvers	10.x.2020	182,20	358,70	verslag NMV
5 Heijkersbroek	Tungelroyse Beek	10.x.2020	182,10	358,63	verslag NMV
6 Heijkersbroek	populierenbos + beekoever	10.x.2020	182,06	358,63	verslag NMV

Adres van de auteur
margry@home.nl

Malacologische boeken van Jan van Son

De nabestaanden van ons in 2020 overleden lid Jan van Son hebben een grote hoeveelheid malacologische boeken, tijdschriften en knipselmappen geschonken aan de NMV. Het bestuur is de familie daarvoor zeer erkentelijk en wil deze verdelen onder de leden. In de digitale nieuwsbrief van mei 2021 is dat al bekend gemaakt. Heeft u de nieuwsbrief niet, maar heeft u wel interesse in boeken en/of tijdschriften, neem dan binnen één week na verschijning van deze Spirula contact met mij op.

Sylvia van Leeuwen
fbsylvia@xs4all.nl of tel 030-2210613